

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

1.1 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Ο όρος «επιστήμη» είχε διαφορετική σημασία και αξία στο πέρασμα του χρόνου.

- Ο Πλάτων την τοποθετούσε στον πιο υψηλό βαθμό γνώσης.
- Ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι η επιστήμη έδειχνε την αναγκαία και αιώνια τάξη των πραγμάτων.
- Στον Μεσαίωνα, ο όρος «επιστήμη» ταυτιζόταν με την αλήθεια του Θεού και φανέρωνε τη γνώση που ο Θεός είχε για τον κόσμο.
- Στην εποχή μας, επιστήμη είναι **η ορθολογική και ακριβής γνώση, η οποία αποδεικνύεται μεθοδικά και αντικειμενικά.**

Διανοητές και φιλόσοφοι όπως ο Βάκων και ο Καρτέσιος άνοιξαν το δρόμο για τη θεμελίωση του επιστημονικού πνεύματος τονίζοντας ότι η εξήγηση της φύσης πρέπει να γίνεται με αναφορά στην ίδια τη φύση και όχι στην παράδοση (Βίβλος, έργα του Αριστοτέλη ή θεολογικά κείμενα). Η ιδέα της σύγχρονης επιστήμης γεννήθηκε το 16^ο -17^ο αιώνα μ.Χ.

Βασικά χαρακτηριστικά του επιστημονικού πνεύματος

- 1) η πρόοδος (δεν είναι οριστική κατάκτηση της γνώσης αλλά χειραφέτηση από την αυθεντία)
- 2) η έννοια της εμπειρίας (η επιστημονική υπόθεση έχει το χαρακτήρα μίας επαληθευτικής πρότασης)
- 3) τα Μαθηματικά (17^ος αιώνας → Μαθηματικά = Ιδέες ≠ Φυσική = φυσικά πράγματα (Γαλιλαίος: το βιβλίο της φύσης είναι γραμμένο με μαθηματικό τρόπο. Μπορούμε να εξετάσουμε την πραγματικότητα με τις αρχές και τα αξιώματα της ευκλείδειας Γεωμετρίας για να αναλύσουμε και να ρυθμίσουμε τη λειτουργία της)
- 4) η αιτιότητα (αναζήτηση των σχέσεων ανάμεσα στα φαινόμενα χωρίς μεταφυσική αρχή)

Ορισμός Κοινωνικών Επιστημών

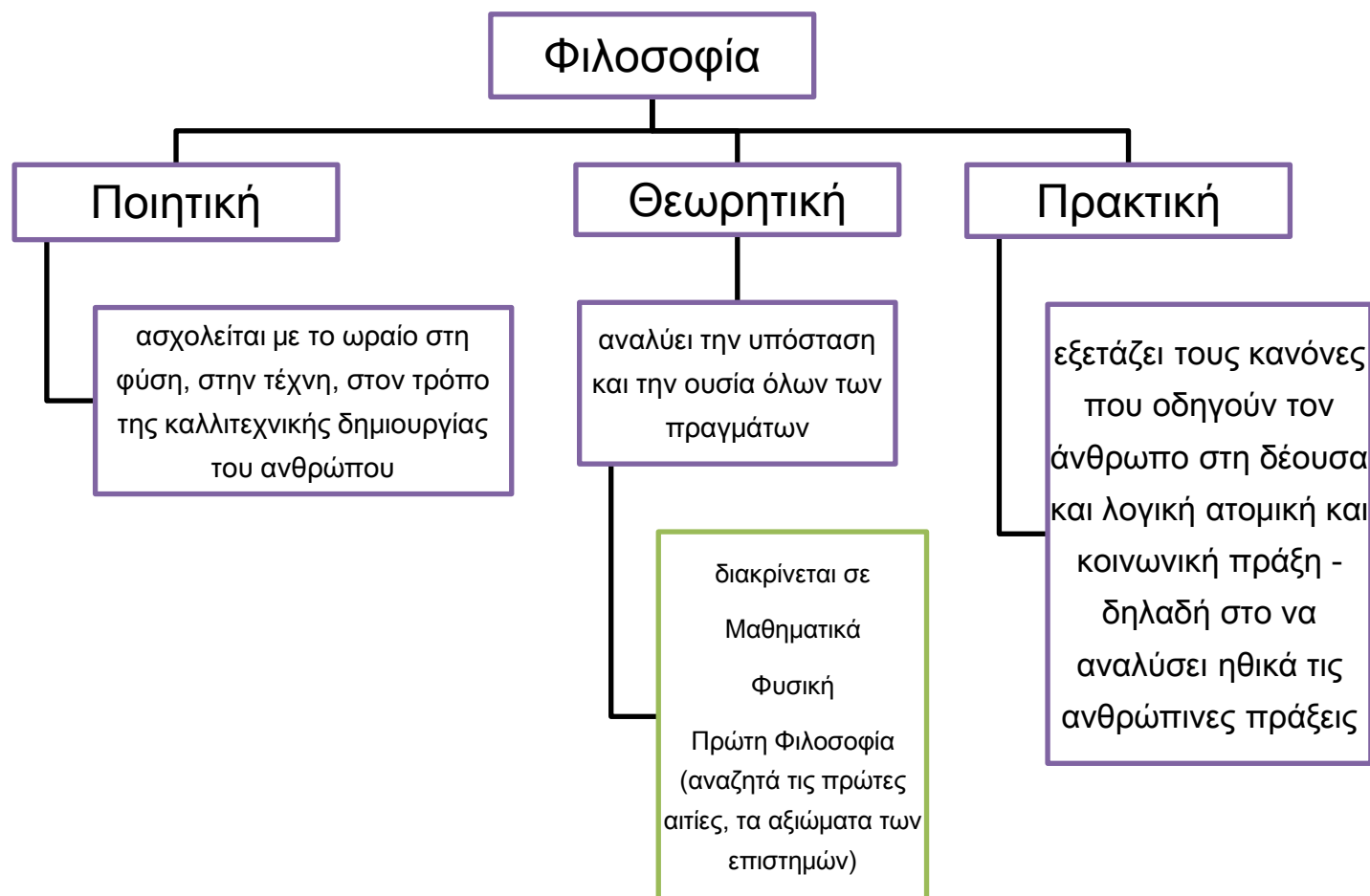
Οι Κοινωνικές Επιστήμες, δηλαδή η Κοινωνιολογία, η Οικονομία, η Κοινωνική Ανθρωπολογία, η Ψυχολογία, η Νομική και η Πολιτική Επιστήμη, μελετούν ορθολογικά τη συγκρότηση και την έκφραση συγκεκριμένων πλευρών της ατομικής και της συλλογικής ζωής του ανθρώπου και παρέχουν συστηματικές και μεθοδικές γνώσεις για να αναλυθεί ο συγκεκριμένος τομέας τον οποίο μελετούν: η οικονομία, οι κοινωνικές σχέσεις, η πολιτική δραστηριότητα, η προσωπικότητα του ανθρώπου, κτλ.

1.2 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 16Ο ΑΙΩΝΑ

1.2.1 Αρχαιότητα

Αρχαιοελληνική εποχή, οι φιλόσοφοι → έθεσαν και την προβληματική για τη συγκρότηση, την ανάπτυξη και την ορθή λειτουργία της κοινωνίας. Δεν υπήρχε διάκριση και ταξινόμηση των Κοινωνικών Επιστημών.

ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

→ Συνδυασμός κοινωνικών, πολιτικών και ηθικών θεωρήσεων για την ατομική και τη συλλογική ζωή.

Στόχος της σκέψης των Αρχαίων

- ⇒ Διερευνούσαν τις αρχές με βάση τις οποίες συγκροτούνταν η κοινωνία
- ⇒ Αναζητούσαν τις αιτίες και τους όρους της αλλαγής της
- ⇒ Προσπαθούσαν να εξηγηθεί ο σκοπός που έπρεπε να εξυπηρετηθεί.

Οι φιλόσοφοι **μελετούν την κοινωνία** και **αναζητούν** με βάση τον ιδεώδη τύπο διακυβέρνησης, **την καλύτερη συγκρότηση της μελλοντικής πολιτείας**.

Η μελέτη της κοινωνικής πραγματικότητας οδηγεί στον καθορισμό των πολιτειακών παραγόντων (δημογραφική σύσταση της πολιτείας, κατανομή του πλούτου, κτλ.) που καθοδηγούν τον άνθρωπο-πολίτη **στην ενάρετη και ευτυχισμένη ζωή** [Αριστοτέλης (*Πολιτικά, Αθηναίων Πολιτεία και τα Ηθικά Νικομάχεια*)].

Το εργαλείο που καθόριζε το πώς θα έπρεπε να είναι η κοινωνία και η πολιτεία για να φτάσει ο άνθρωπος στο ευ ζην ήταν η Φιλοσοφία (αποβλέπει στην πνευματική και στην ηθική τελειοποίηση του ανθρώπου)

Ρωμαϊκή εποχή, ο κοινωνικός στοχασμός δε διέφερε από εκείνον της αρχαιοελληνικής εποχής

Παράλληλα ανάπτυξη της Νομικής Επιστήμης, η οποία προσδιόριζε τις οικογενειακές, κληρονομικές και συναλλακτικές σχέσεις των ανθρώπων.

Ο Πολύβιος, επιχείρησε **να ερμηνεύσει την αφετηρία και την άνθηση των πολιτισμών**, καθώς και **τα αίτια των αλλαγών και της παρακμής τους**, δε βρήκε άμεση ανταπόκριση και οι αντιλήψεις του παρέμειναν ως γενικοί συλλογισμοί για την κοινωνία.

Η κυρίαρχη κοινωνική ανάλυση είναι, πάνω απ' όλα, **μια ανάλυση ηθική**.

- ⇒ **Ενάρετος άνθρωπος** → αυτός που εκπληρώνει τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντά του ως πολίτη.
- ⇒ **Η αρετή**, (Κικέρωνας (Cicero), είναι η υπεύθυνη εφαρμογή της σοφίας στην πράξη.
  - Αποκορύφωμα της αρετής είναι η φρόνηση, η συνετή και δίκαιη άσκηση της διακυβέρνησης της πολιτείας.
- ⇒ **Η άριστη λειτουργία της γνώσης** εκφράζεται από τον ορθό, έλλογο και ενάρετο τύπο του υπεύθυνου κυβερνήτη.
  - βαθιά γνώση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων, που οδηγεί όλη την πολιτεία στον ενάρετο βίο, στο ύψιστο δηλαδή αγαθό.

1.2.2. Θεολογική σκέψη και Κοινωνικές Επιστήμες

Ο χριστιανισμός διακήρυξε προοδευτικές ιδέες →

- η κοινή ανθρώπινη φύση
- οι κοινές πνευματικές δυνατότητες
- η αγάπη ως κοινός δεσμός που ενώνει το ανθρώπινο γένος σε μία και μόνη αδελφότητα.

Ο ρόλος του χριστιανισμού στην εξέλιξη των κοινωνικών επιστημών

Περιορίσε και ανέστειλε την κοινωνική σκέψη ως επιστημονική γνώση.

Γιατί;

1. Αξίωσε και όρισε την ψυχική, κοινωνική, οικονομική και πολιτική έκφραση του ανθρώπου με βάση τις θεολογικές αρχές.
2. Ο οργανωτικός σχηματισμός των ανθρώπων σε Εκκλησία προσδιόρισε την ανάπτυξη των κοινωνικών και πολιτικών θεσμών για μια μεγάλη ιστορική περίοδο.

α. Καθολικισμός.

ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Στη Δύση, για χίλια περίπου χρόνια, η Καθολική Εκκλησία υπήρξε **θεματοφύλακας και διαχειριστής της γνώσης** στο σύνολο της.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ

Η Φιλοσοφία υποτάχθηκε στη θεολογία

- ⇒ με συνέπεια να αφομοιώνει τους διάφορους τύπους γνώσης, και ιδιαίτερα τις γνώσεις που αφορούν την πολιτική και κοινωνική συγκρότηση των ανθρώπων, στο δογματικό πλαίσιο της βιβλικής αποκάλυψης.
- ⇒ Ο νόμος, στον οποίο βασίζεται η κοινωνική ζωή, είναι η συγκεκριμένη εκδοχή του θεϊκού λόγου.
- ⇒ Το Δίκαιο είναι απόρροια του λόγου του Θεού και ως τέτοιο θα πρέπει να νοείται (**Θεϊκό Δίκαιο**).
- ⇒ Και, όπως, κατά τον Αριστοτέλη, σκοπός της πολιτείας είναι η πραγματοποίηση της αρετής, έτσι και, κατά το χριστιανισμό, η πολιτική αρετή είναι η κοσμική καλλιέργεια του ανθρώπου για την τελική σωτηρία του. Δηλαδή η πολιτεία πρέπει να αποτελεί προετοιμασία για να πορευτούμε, όπως έλεγε ο Θωμάς Ακινάτης (Tommaso d' Aquino), στην κοινωνία του Θεού.
- ⇒ Το κράτος είναι υποταγμένο στην Εκκλησία όπως το μέσο στο σκοπό. Το κράτος προετοιμάζει την ουράνια κοινωνία την οποία πρεσβεύει η Εκκλησία.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

- Μέσα λοιπόν σε αυτό το κλίμα διάχυτης θρησκοληψίας, οι άνθρωποι σε όλη την Ευρώπη είχαν την τάση να πιστεύουν ότι η κοινή τους ζωή, σε οικογενειακό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο, διέπεται από τον αδιαμφισβήτητο και αυστηρά ιεραρχικό, στην κοσμική έκφρασή του, λόγο του Θεού.
- Ο πάπας και ο χριστιανός μονάρχης εκφράζουν και ερμηνεύουν το λόγο του Θεού με νόμους, διατάγματα, κτλ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- Η Καθολική Εκκλησία δίνει το μεταφυσικό έρεισμα που χρειάζεται η αυταρχική μοναρχία για να εδραιωθεί. Η ολοκληρωτική υποταγή και υπακοή στην ιεραρχία που συγκροτεί την κοινωνία είναι η βασική αξία η οποία υπόσχεται την αιώνια σωτηρία στη μεταθανάτια ζωή και ρυθμίζει την ψυχική, κοινωνική και πολιτική συμπεριφορά στην εγκόσμια ζωή. Το αλάθητο του ποντίφικα ελέγχει την ατομική και συλλογική ζωή των ανθρώπων.
- Ο προτεσταντισμός προξενεί το πρώτο ρήγμα σε αυτή την αντίληψη και ευνοεί την εκδήλωση της κριτικής σκέψης, προϋπόθεση απαραίτητη για να αναδειχθούν οι Κοινωνικές Επιστήμες.

β. Προτεσταντισμός.

Στον αντίποδα του καθολικισμού, οι προτεστάντες εκφράζουν την τάση για χειραφέτηση της κοινής γνώμης.

Η αρχή της «διαμαρτυρίας» είναι η άρνηση της υπακοής σε κάθε αυθεντία η οποία δεν ανταποκρίνεται στις πεποιθήσεις των ανθρώπων.

Η αρχή αυτή

- εκφράζει την άρνηση προς την αυθεντία της παπικής εξουσίας,
- αναδεικνύει και την ατομική συνείδηση ως θεμελιώδη αρχή, γεγονός που επιτρέπει την αμφισβήτηση κάθε μορφής αυθεντίας.

ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ

Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι οι Εκκλησίες που προήλθαν από τη Μεταρρύθμιση είναι απαλλαγμένες από θρησκευτικό δογματισμό. Το γεγονός όμως ότι αμφισβήτησαν και καταδίκασαν την παπική αυθαιρεσία έδωσε τη δυνατότητα στην κοινωνία να υιοθετήσει ανάλογες μορφές δράσης απέναντι σε κάθε αυταρχική μορφή, πολιτική και κοινωνική.

ΒΑΣΙΚΗ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΣΜΟΥ

Η μεταρρυθμιστική πίστη αποδέχεται ως καταστατική αρχή την ελευθερία της ατομικής συνείδησης.

- Η διαφορετικότητα δε συνιστά πλέον σκάνδαλο και η ιδιαιτερότητα, την οποία η απολυταρχική αντίληψη της κοινωνίας εκλάμβανε ως απόκλιση ή λάθος, τώρα πλέον στηρίζει την πολιτική και κοινωνική συμπεριφορά.
- Αναδεικνύεται η αυτεξούσια ανθρώπινη γνώμη και δράση.

Τίθεται σε κίνηση ο βασικός μοχλός για να αναπτυχθούν οι Κοινωνικές Επιστήμες.

1.2.3. Επιστήμη και Κοινωνικές Επιστήμες

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Η δίκη του Γαλιλαίου (αρχές του 17^{ου} αιώνα) φέρνει στην επιφάνεια μια θεμελιώδη όψη της επιστημονικής επανάστασης: πρόκειται για μια διαμάχη αυθεντιών επιστημονική αυθεντία Vs αυθεντία του θεοκρατικού λόγου

αποκαλύπτει τους νόμους της φύσης → βάσεις ενός νέου λόγου ≠ Λόγος του Θεού

Η επιστήμη είναι η θετική ανάλυση της πραγματικότητας και ανοίγει το δρόμο για μια ελεύθερη και αυτόνομη έρευνα με σκοπό τη σύλληψη και την ανάλυση των πραγμάτων.

Η έλευση του νεότερου κόσμου συνοδεύεται αναγκαστικά από την εξασθένηση της πίστης, αφού η αλήθεια μετατοπίζεται από τον Θεό στον άνθρωπο.

Νέο πρότυπο του ανθρώπου VS υπάκουο και υποτακτικό άτομο της θεολογικής αντίληψης

→ σκέφτεται και ενεργεί αποκαλύπτοντας ο ίδιος την πραγματικότητα

ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

1. Η επιστήμη εγγυάται την ορθή εξήγηση των νόμων της φύσης
2. Δίνει τη δυνατότητα να συνειδητοποιήσει ο άνθρωπος ότι μπορεί να ορίσει τις σχέσεις με τον εαυτό του και τους άλλους ορθολογικά. Ενισχύεται η πεποίθηση ότι μπορεί να αρθρωθεί ένας συγκροτημένος επιστημονικός λόγος για τα πράγματα, την κοινωνία, την οικονομία, την πολιτική.

ΑΝΘΗΣΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Το πρότυπο του ανήσυχου ανθρώπου το οποίο είχε εισαγάγει η Αναγέννηση οδήγησε σε άνθηση τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες. Η Φιλολογία, η Γεωγραφία, η Ιστορία, η Ανθρωπολογία, η Νομική, μελετούσαν καθεμιά από τη σκοπιά της την ανθρώπινη πραγματικότητα και προέκριναν τις ανάλογες λύσεις, οι οποίες όμως δε στηρίζονταν σε μια, με σημερινούς όρους, διεπιστημονική προσέγγιση και κοινή επιστημολογική βάση.

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

- Η νέα επιστήμη, όπως διαμορφώθηκε από τον Γαλιλαίο, προσέφερε το γενικό μεθοδολογικό σχήμα ανάλυσης και σύνθεσης για την οργάνωση της γνώσης, δηλαδή προσέφερε την κοινή επιστημολογική αρχή για την ανάπτυξη των Κοινωνικών Επιστημών.
- Οι Κοινωνικές Επιστήμες της εποχής υιοθετούν κανόνες παρατήρησης, ανάλυσης και επεξεργασίας όλων των κοινωνικών φαινομένων παρόμοιους με εκείνους των Φυσικών και Πειραματικών Επιστημών. Οι Κοινωνικές Επιστήμες, που ως τότε αποτελούσαν μέσα που χρησιμοποιούνταν για φιλοσοφικούς και θεολογικούς σκοπούς, τώρα γίνονται αυθυπόστατες και αποκτούν τη δυνατότητα να οργανώσουν τη μεθοδολογία τους όπως και οι Θετικές Επιστήμες. Επαγωγή, παραγωγή, ανάλυση, σύνθεση, ελεγχόμενη παρατήρηση και αξιωματικές γενικεύσεις χαρακτηρίζουν τις Κοινωνικές Επιστήμες από τότε ως τις μέρες μας.
- Την τάση αυτή τον 16ο αιώνα την εξέφρασε κυρίως η Πολιτική Επιστήμη, η οποία πραγματεύτηκε ορθολογικά την έννοια, τη συγκρότηση και το ρόλο του κράτους, για να αντιμετωπιστούν έλλογα τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα της κοινωνίας.

1.2.4. Οι Κοινωνικές Επιστήμες τον 16ο αιώνα

Το καθεστώς της απολυταρχίας συνέχισε την παράδοση της θεοκρατικής αντίληψης, η οποία αξιοποιείται

- ο για τη θεμελίωση της ισχύος της μοναρχίας,
- ο για τη νομιμοποίηση του κράτους και
- ο για το δικαίωμα της απολυταρχικής εξουσίας να καθορίζει όλη τη ζωή των υπηκόων.

Σε αυτή την εποχή, κατά την οποία οι ιδέες έχουν ζωή και μάλιστα καταδιώκονται, διατυπώνονται οι θεωρίες των ουτοπιστών φιλοσόφων και του Μακιαβέλι.

α. Ουτοπιστές: Φράνσις Βάκων, Τόμας Μουρ, Τομάζο Καμπανέλα

Η θεωρία των ουτοπιστών

Ριζοσπαστική άρνηση της ιδιοκτησίας, → αποτελεί την πρώτη αιτία της φτώχειας, της αθλιότητας και της δυστυχίας των ανθρώπων.

Οι ουτοπιστές προτείνουν την ιδεατή πολιτική και κοινωνική οργάνωση της πολιτείας, για να αποκτήσει καθένας τις υλικές και τις πνευματικές προϋποθέσεις για μια ευχάριστη και ήρεμη ζωή. Πρόκειται για αρχές που δεν ισχύουν αποκλειστικά σε μια ορισμένη πολιτεία.

Ο όρος «ουτοπική πολιτεία», εξάλλου, αναφέρεται σε αυτή που υπάρχει σε έναν ου-τόπο.

Ο ρόλος του κράτους στην ουτοπική πολιτεία

Το κράτος

- εξασφαλίζει την εργασία των πολιτών,
- ορίζει και θεσπίζει την απονομή της δικαιοσύνης, για να τους προστατεύει από την αυθαιρεσία και την εκμετάλλευση σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο,
- αναλαμβάνει την παιδεία και
- διασφαλίζει τον ελεύθερο χρόνο τους για μια τερπνή ατομική και κοινωνική ζωή.

Ερμηνεία της θεωρίας των ουτοπιστών

Η σκέψη των ουτοπιστών είναι λοιπόν ένας κριτικός λόγος.

Η ουτοπική πολιτεία χρησιμοποιείται ως παράδειγμα το οποίο, στην πραγματικότητα, καταγγέλλει τις κοινωνικές και τις πολιτικές ανισότητες στην Ευρώπη, τεκμηριώνοντας ταυτόχρονα την ικανότητα του λόγου να διευθετήσει ορθολογικά τη ζωή των ανθρώπων.

Το κράτος ως έκφραση του λόγου διευθετεί τις σχέσεις των ανθρώπων με βάση την ελευθερία, την ισότητα και τη δικαιοσύνη, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα με ορθολογικό τρόπο τις ελευθερίες τους.

Με άλλα λόγια, αναδεικνύεται η έννοια του «ατομισμού» και του «κρατισμού», που θα παίξουν αργότερα σπουδαίο ρόλο για τη μεθοδική ανάλυση στις Κοινωνικές Επιστήμες.

β. Νικολό Μακιαβέλλι

Ο Μακιαβέλλι (N. Machiavelli) βασίζεται στην παρατήρηση και στην περιγραφή της Ιταλίας,

- ορίζει την ορθολογική συγκρότηση του κράτους
- αναλύει τους λόγους για την επιτυχία της πολιτικής, ώστε το κράτος να διατηρηθεί και να εγγυηθεί την ασφάλεια, την ειρήνη και την ευημερία των πολιτών.

Αυτή η περιγραφή της πολιτικής και της κοινοτικής πραγματικότητας πλησιάζει αρκετά τις απαιτήσεις μιας αντικειμενικής Πολιτικής Επιστήμης, διότι επιχειρεί να παρουσιάσει τον άνθρωπο και την εξουσία όπως είναι και όχι όπως θα έπρεπε να είναι.

Με βάση τις ψυχολογικές παρατηρήσεις για την οκνηρία, την αυθάδεια, την έπαρση, τη δειλία, την αμέλεια που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά, ο Μακιαβέλλι καταδεικνύει την αναγκαιότητα της ισχυρής εξουσίας για την ύπαρξη του κράτους.

ΒΑΣΙΚΗ ΙΔΕΑ

Ο συλλογισμός είναι απλός και ορίζει την πολιτική με όρους από τις Φυσικές Επιστήμες και όχι από την ηθική: οι αδύναμοι είναι αναγκαίο να υπακούουν στους δυνατούς επομένως η πολιτική είναι συσχετισμός δυνάμεων που πρέπει να εξισορροπούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρηθεί η συνοχή της κοινωνίας.

Πολιτική Επιστήμη Vs Ηθική

Αυτό δε σημαίνει ότι ο πολιτικός ρεαλισμός ακυρώνει κάθε ηθική αξία, αλλά ότι η Πολιτική Επιστήμη εκκινεί με αφετηρία την πραγματικότητα, ενώ η ηθική είναι δεοντολογική και κινείται με γνώμονα το πώς θα πρέπει να είναι τα πράγματα και οι συμπεριφορές.

Βασικές παράμετροι της πολιτικής προσέγγισης του Μακιαβέλλι

- ⇒ η συγκρότηση του κράτους
- ⇒ η ανάλυση της οικονομικής και της κοινωνικής ζωής
- ⇒ η διακυβέρνησή του
- ⇒ η οργάνωση του στρατού και της δικαιοσύνης για τη διατήρησή του

με τους θετικούς και ρεαλιστικούς όρους της αντικειμενικότητας.

Κατ' αυτή την έννοια, ο λόγος του Μακιαβέλλι είναι καθοριστικής σημασίας, γιατί επισημαίνει την αναγκαιότητα τεκμηριωμένων γνώσεων για την αποτελεσματική εφαρμογή της πολιτικής.

Ο Μακιαβέλλι περνά από τη γνώση των ιδιαίτερων κοινωνικών φαινομένων στη συνολική ορθολογική διακυβέρνηση της κοινωνίας. Η Πολιτική Επιστήμη είναι ένας τρόπος στοχασμού που εκφράζει την επιθυμία πρόβλεψης των κοινωνικών γεγονότων. Εδώ λοιπόν εντοπίζονται τα πρώτα σπέρματα μιας αντίληψης περί «κοινωνικής Μηχανικής» και αποτελεσματικής λειτουργίας του κράτους, του οποίου η ιδέα θα αποτελέσει ως τον 19ο αιώνα την κινητήρια δύναμη ανάπτυξης των Κοινωνικών Επιστημών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΘΕΜΕΛΙΩΤΕΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

3.1. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Απέναντι στην πολιτική εκδηλώνεται συχνά δυσπιστία, από την άποψη ότι συχνά παρατηρείται άλλα να λέγονται και άλλα να εφαρμόζονται. Συνήθως οι νέοι καταλογίζουν στην πολιτική συντηρητισμό και ωφελιμισμό, ενώ οι μεγαλύτεροι θεωρούν τις ιδέες των νέων ουτοπικές και ανεύθυνες. Και πράγματι συμβαίνει αφ' ενός να εμφανίζονται ου-τοπικές θεωρίες, αφ' ετέρου μια ακραία εμμονή στην αποτελεσματική πρακτική.

ΤΟ ΒΑΣΙΚΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ

Το πώς η θεωρία μπορεί να συμπεριφέρεται ως πράξη και η πράξη ως θεωρία, το πώς δηλαδή είναι δυνατό να ξεπεραστεί ο χωρισμός της θεωρίας από την πράξη.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Η Πολιτική Επιστήμη εξετάζει τη συμπεριφορά του ατόμου ως πολίτη, άρρηκτα συνδεδεμένη με τους νόμους της πολιτείας, με το πολιτικό καθεστώς που επικρατεί.

Η επιστήμη αυτή τονίζει ότι οι αρετές της κοινωνικής ζωής, η ειρήνη, η συνεργασία, οι ελευθερίες των πολιτών, η δίκαιη κατανομή του πλούτου, εξαρτώνται από

- α. την πολιτική δύναμη,
- β. το είδος της εξουσίας,
- γ. την προέλευση και τους τρόπους νομιμοποίησής της,
- δ. τη μορφή του πολιτικού συστήματος που επικρατεί.

Εύλογα όμως θα αναρωτηθείτε γιατί τοποθετήσαμε στην αφετηρία των συγχρόνων Κοινωνικών Επιστημών την πολιτική. Από τον 16ο αιώνα αρχίζει να εμφανίζεται το σύγχρονο κράτος στην Ευρώπη, να αναδιοργανώνεται και να εξορθολογίζεται η εξουσία. Η δύναμη της πολιτικής εγκαινιάζει τη σύγχρονη ιστορία της Ευρώπης.

Η πολιτική θεωρία καλείται

- να υπηρετήσει την ανάγκη εξορθολογισμού του κράτους,
- να επαναπροσδιορίσει την προέλευση και τα όρια της εξουσίας του,
- να τοποθετηθεί απέναντι στη Μεταρρύθμιση και στην Αντιμεταρρύθμιση, δηλαδή τη σχέση κράτους και Εκκλησίας, καθώς και στις ελευθερίες της σκέψης και της συνείδησης.

Εννοείται ότι, από τον 16ο αιώνα και τη Γαλλική Επανάσταση (1789) μέχρι τον 20ό αιώνα, η Πολιτική Επιστήμη υποχρεώνεται να αναδιαμορφώνει τις θέσεις της.

Ο Τόμας Χομπς, ο Τζων Λοκ, ο Ζαν-Ζακ Ρουσσώ και ο Μαρξ, θεωρούνται κλασικοί πολιτικοί θεωρητικοί και θεμελιωτές της Πολιτικής Επιστήμης, εκφράζοντας ο καθένας με πρωτοποριακό τρόπο την εποχή του και τα προβλήματά της.

1. Έθεσαν ως κατεξοχήν πρόβλημα της πολιτικής θεωρίας τον προσδιορισμό των προϋποθέσεων και της μορφής της κρατικής εξουσίας.

2. Οι τρεις πρώτοι, οι οποίοι θεμελιώνουν την Πολιτική Επιστήμη του 17ου και του 18ου αιώνα, εντάσσονται στη σχολή του Φυσικού Δικαίου (βλ. 2.2.1.), υιοθετούν δηλαδή ένα κοινό υπόδειγμα, αν και με διαφοροποιημένο τρόπο ο καθένας, όπως θα αναλύσουμε → Το κράτος εμφανίζεται ότι συγκροτείται έλλογα ως αποτέλεσμα σύμβασης την οποία συνάπτουν τα άτομα, προκειμένου να υπηρετηθούν καλύτερα τα συμφέροντά τους.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ

- Με τη θεωρία του Χομπς, ο οποίος γράφει κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου στην Αγγλία (1642–1649), παρουσιάζεται για πρώτη φορά μια πλήρης θεωρία του κράτους, με την οποία αιτιολογείται η αναγκαιότητά του.
- Ο Τζων Λοκ μετά την εμφύλια διαμάχη, εκφράζοντας την άνοδο της φιλελεύθερης τάξης, υποστηρίζει γιατί αυτό το κράτος θα πρέπει να έχει αντιπροσωπευτική μορφή.
- Ο Ρουσσώ, προαναγγέλλοντας τη Γαλλική Επανάσταση και τη δημοκρατία, δίνει έμφαση στην ισότητα και στην ελευθερία των πολιτών ως βασικό όρο για την ενότητα κράτους–κοινωνίας.

Οι θεωρητικοί αυτοί εκπονούν το πολιτικό τους έργο στις απαρχές της αστικής εποχής (17ος–18ος αιώνας) και προβληματίζονται για τις προϋποθέσεις μιας αποτελεσματικής όσο και δίκαιης πολιτικής εξουσίας.

- Ο Καρλ Μαρξ εκπονεί το έργο του ενώ έχει ήδη εμφανιστεί και αναπτυχθεί η νέα αστική εποχή και τα προβλήματά της. Ασκει κριτική στη νομική–πολιτική ιδέα του Κοινωνικού Συμβολαίου, σύμφωνα με την οποία η κοινωνία συγκροτείται από τις πράξεις επιμέρους δρώντων. Στη μαρξιστική θεωρία η κοινωνία συλλαμβάνεται κριτικά και με όρους οι οποίοι αποδίδουν το συνολικό πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων. Μέσα από τη μελέτη συνολικά του δεδομένου κοινωνικού συστήματος επιχειρείται να διατυπωθεί μια θεωρία για την αλλαγή του.

3.1.1. Τόμας Χομπς: Η θεμελίωση του απολυταρχικού κράτους

Τα έργα του Σαίξπηρ, ο πόλεμος, αλλά και πολλές καθημερινές εικόνες, δίνουν μια ιδέα για το τι εννοούσε ο Χομπς με τον όρο φυσική κατάσταση.

Σε αντίθεση προς τον Αριστοτέλη, ο οποίος υποστήριζε ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως κοινωνικός

Η θεωρία του Χομπς για τη φυσική, προ-κοινωνική κατάσταση

- Οι άνθρωποι είναι άτομα μοναχικά και εχθρικά αναμεταξύ τους.
- Τα άτομα θεωρούνται ότι είναι ίσα μεταξύ τους, με το επιχείρημα ότι, όσο δυνατός και αν είναι κάποιος, είναι αδύνατο να μη βρεθεί κάποιος άλλος ισχυρότερος για να του αφαιρέσει τη ζωή.
- Στη φυσική κατάσταση λείπουν τα κριτήρια αξιολόγησης.
- Στη φυσική κατάσταση, όπου επικρατεί ο «πόλεμος όλων εναντίον όλων» (bellum omnium contra omnes), ευνοείται το ένστικτο της αυτοσυντήρησης και η επιθυμία για απόκτηση μεγαλύτερης δύναμης.

Η ανάγκη για τη σύναψη του Κοινωνικού Συμβολαίου και για τη γένεση του κράτους.

- Η ανθρώπινη φύση κατανοείται ως ένας συνδυασμός πάθους και λόγου.
- Ο φόβος του θανάτου ενεργοποιεί την ορθολογικότητα του ανθρώπου, δηλαδή την επιλογή των προσφορότερων μέσων για το σκοπό της αυτοσυντήρησης. (Από αυτή την άποψη ο Χομπς προαναγγέλλει τον Βέμπερ).
- Επειδή η φυσική ζωή γίνεται αβίωτη και η αρχέγονη ελευθερία οδηγεί στο θάνατο, τα μεμονωμένα άτομα υποχρεώνονται να έρθουν σε συνεννόηση μεταξύ τους, να προβούν σε αμοιβαίες υποχωρήσεις, να συμβιβαστούν.
  - ο Πρώτον, συνάπτουν αμοιβαίες συμφωνίες δεσμευόμενα ξεχωριστά το καθένα για την τήρηση της ειρήνης.
  - ο Δεύτερον, συνάπτουν ένα σύμφωνο υπακοής με τον ανώτατο άρχοντα, με το οποίο αποποιούνται το δικαίωμα που είχαν στη φυσική κατάσταση να υπερασπίζονται τα ίδια τη ζωή τους και το μεταβιβάζουν στην ανώτατη Αρχή. Η τελευταία δεν υπόκειται σε καμία υποχρέωση, η εξουσία της είναι ανεμπόδιστη. Το μόνο όριο της βούλησής της είναι η προστασία της ζωής των υπηκόων.

Σχετικά με την ιστορική τοποθέτηση της χομπσιανής φυσικής κατάστασης έχουν διατυπωθεί αρκετές υποθέσεις.

Περιγράφονται ίσως

- οι αχαλίνωτοι εγωισμοί της βρετανικής αριστοκρατίας, την οποία πολύ καλά γνώρισε ο Χομπς,
- η κατάσταση κατά τον εμφύλιο πόλεμο στην Αγγλία ή
- η ανταγωνιστική λογική και οι ιδιοτελείς εγωισμοί που εκδηλώνονται στην κοινωνία της ελεύθερης αγοράς.

Ο Χομπς δεν παρέχει διευκρινίσεις για μια χωρίς αμφιβολίες απάντηση.

Πιο πολύ όμως ενδιαφέρει

- α. η σημασία του κοινωνικού συμβολαίου ως τύπος εξήγησης για την έλλογη συγκρότηση της κοινωνίας και την προέλευση του κράτους,
- β. ο τύπος της έλλογης σύμβασης θεμελιώνει την Πολιτική Επιστήμη.

Το κοινωνικό συμβόλαιο είναι μια υπόθεση του Χομπς ή ένα θεωρητικό τέχνασμα, μέσα από το οποίο επιδιώκεται να τεθούν οι αρχές πάνω στις οποίες βασίζεται η πολιτική κοινωνία, ώστε να είναι δυνατή η ειρήνη και η συνεργασία των πολιτών.

- 1) Οι συγκρούσεις των ατόμων στη φυσική κατάσταση κατανοούνται ως κατάσταση απροσδιοριστίας, όπου δεν υπάρχουν κοινοί και δεσμευτικοί κανόνες και όλοι έχουν δικαίωμα σε όλα, χωρίς περιορισμό και αυτοπεριορισμό. Η κατάσταση αυτή συνδέεται με την καταστροφή ή με την απροσδιοριστία των προϋποθέσεων που ευνοούν την ανάπτυξη των τεχνών, της επιστήμης, της βιομηχανίας, του εμπορίου, κτλ.
- 2) Ο Χομπς είναι υπέρ μιας απόλυτης εξουσίας, γιατί διαφορετικά δε θεωρεί ότι υπάρχει εγγύηση για μια σταθερή και ειρηνική ζωή. Δεν πρόκειται όμως για μια αυθαίρετη εξουσία, που κάνει «ό,τι θέλει». Πρέπει να εγγυάται
  - α. την αμερόληπτη απονομή δικαιοσύνης, ώστε να μην τιμωρούνται αθώοι
  - β. την επιβολή δίκαιης φορολογίας
  - γ. την κατοχύρωση της ατομικής ιδιοκτησίας
  - δ. την εκπαίδευση των πολιτών
  - ε. την εξασφάλιση όχι μόνο της ζωής, αλλά και μιας άνετης ζωής.
- Το κράτος Λεβιάθαν έχει μεν απόλυτη εξουσία, αλλά με σκοπό τη ρύθμιση των αναγκών και την πρόνοια και για ιδιωτική φιλανθρωπία.

Σε γενικές γραμμές, με αυτό τον ιδεατό τύπο κράτους ο Χομπς προσπαθεί να πείσει ότι τα εγωιστικά πάθη του ανθρώπου της φυσικής κατάστασης μπορούν να εκλογικευτούν, να μετατραπούν σε δικαιώματα και υποχρεώσεις χάρη στη ρύθμιση των θεσμών του κράτους.

Η λογική, εφόσον συνεργαστεί με το πάθος, μπορεί να γίνει πανίσχυρη.

Όπως είπε ο Καντ. «Το πρόβλημα της εγκαθίδρυσης του κράτους μπορεί να επιλυθεί ακόμη και για ένα έθνος διαβόλων, αρκεί να διαθέτουν λογικό».

3.1.2. Ο Τζων Λοκ και η φιλελευθεροποίηση του κράτους

- Ο Τζων Λοκ εκφράζει την άνοδο της φιλελεύθερης αστικής τάξης στην πολιτική.
- Διατυπώνει πρώτος τη θεωρία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΤΟΥ ΛΟΚ

Εύλογα όλες οι επαναστάσεις στην Αγγλία, στη Γαλλία, στην Αμερική, επηρεάστηκαν και εμπνεύστηκαν από τα κείμενά του.

Οι πολιτικές ιδέες του Λοκ συναντιόνται κυρίως στις Δυο Πραγματείες περί Διακυβερνήσεως.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΛΟΚ

Στη δεύτερη πραγματεία, ο Λοκ, καταρχήν, παρουσιάζει μια περιγραφή της φυσικής κατάστασης, διαφορετική όμως από εκείνη του Χομπς.

- Στην κατάσταση αυτή τα άτομα έχουν πλήρη ελευθερία
  - ο να «ορίζουν τις πράξεις τους και
  - ο να διαθέτουν τα αγαθά και το πρόσωπο τους κατά τον τρόπο που θεωρούν σωστό, στα όρια του φυσικού νόμου, χωρίς να ζητούν την άδεια ή να εξαρτώνται από τη θέληση κάποιου άλλου ανθρώπου».
- Πρόκειται για μια κατάσταση ελευθερίας και ισότητας, αλλά και ειρηνικής αλληλεγγύης ανάμεσα στους ανθρώπους.
- Ο άνθρωπος νοείται ως ον που διαθέτει την ικανότητα χρήσης του λόγου και της αξιολόγησης των πράξεων.

Το ερώτημα όμως είναι, όπως το θέτει και ο ίδιος, «αν ο άνθρωπος στη φυσική κατάσταση είναι τόσο ελεύθερος όσο έχει υποστηριχθεί, αν είναι απόλυτος κύριος του προσώπου του και των κτήσεών του, ίσος προς τον ισχυρότερο και χωρίς να υπόκειται σε κανέναν γιατί παραιτείται από την ελευθερία του».

Ο Λοκ, στη συνέχεια, αντικρούει την ιδέα ότι η φυσική κατάσταση είναι ιδεώδης.

- Η κατάσταση της φύσης είναι στην πραγματικότητα μια «καθαρή αναρχία».
- Οι περισσότεροι δεν τηρούν τη δικαιοσύνη, υπάρχουν πολλά παράπονα, βλάβες και αδικίες.

Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΛΟΚ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΦΥΣΙΚΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ

- Τους φυσικούς νόμους βέβαια δεν μπορεί να τους τηρήσει κανείς, εφόσον δεν τους γνωρίζει.
- Ο Λοκ αναγνωρίζει ως έμφυτη μόνο την επιδίωξη της ευτυχίας και την απέχθεια προς τη δυστυχία. Έτσι, η επιδίωξη της ευτυχίας αναγνωρίζεται ως απόλυτο φυσικό δικαίωμα.
- Όμως ο νόμος της φύσης, ο οποίος διατυπώνει τους όρους της ειρήνης, της κοινής ευτυχίας και της ευημερίας του λαού, είναι πιο πολύ δημιούργημα της νόησης παρά έργο της φύσης. Πρόκειται για κάτι που υπάρχει στο πνεύμα και όχι στα πράγματα.

Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΛΟΚ ΓΙΑ ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Ενώ για τον Χομπς η φυσική κατάσταση είναι χειρότερη από κάθε είδος κυβέρνησης, για τον Λοκ η φυσική κατάσταση είναι προτιμότερη από μια αυθαίρετη, δεσποτική και άνομη κυβέρνηση.

Επίσης, ο Λοκ χειρίζεται πολύ διαφορετικά από τον Χομπς το δικαίωμα της αυτοσυντήρησης, θεωρώντας ότι δε δικαιώνει μια απόλυτη εξουσία, αλλά ότι, αντίθετα, απαιτεί μια περιορισμένη εξουσία.

Ο ΛΟΚ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ

Ως προς το **κοινωνικό συμβόλαιο**

- α. Ο Λοκ δέχεται, όπως και ο Χομπς, ότι οι άνθρωποι, εισερχόμενοι στην πολιτική κοινωνία, παραδίδουν όλα τους τα φυσικά δικαιώματα.
- β. Με το συμβόλαιο συνένωσης το οποίο συνάπτουν αναμεταξύ τους, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να υποτάσσονται στην πλειοψηφία. Με την ψήφο της πλειοψηφίας αυτή η πρωτογενής δημοκρατία μπορεί να συνεχίσει ή να μετατραπεί σε άλλη πολιτειακή μορφή.
- γ. Ο Λοκ, σε αντίθεση με τον Χομπς, υποστηρίζει ότι η πλειοψηφία όχι μόνο τοποθετεί την ανώτατη Αρχή, αλλά διατηρεί «την εξουσία να την απομακρύνει ή να τη μεταβάλλει, δηλαδή διατηρεί το δικαίωμα να επαναστατεί».
- δ. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι το άτομο δεν οφείλει να υποτάσσεται στην κοινωνία. Ο Λοκ θεωρούσε ότι η δύναμη της πλειοψηφίας περιόριζε μια αυθαίρετη ή τυραννική κυβέρνηση, όχι ότι μπορούσε να διοικεί στη θέση αυτής.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΛΟΚ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

Κεντρικό μέρος της πολιτικής του είναι η θεωρία για την ιδιοκτησία → «Ο μέγας και κύριος σκοπός... της συνένωσης των ανθρώπων σε κράτη και της υπαγωγής τους σε κυβερνήσεις είναι η διαφύλαξη της ιδιοκτησίας τους».

- Η ιδιοκτησία θεωρείται δικαίωμα το οποίο έχουν οι άνθρωποι εκ φύσεως, το οποίο προστατεύεται στην πολιτική κοινωνία.
- Όπως ο καθένας έχει το φυσικό δικαίωμα της αυτοσυντήρησης, έχει και το δικαίωμα σε ό,τι είναι αναγκαίο για την αυτοσυντήρησή του.

Με άλλα λόγια, ο Λοκ μιλά για φυσικό δίκαιο και για φυσικό νόμο, αλλά εννοώντας καθαρά πολιτικούς θεσμούς.

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

- Στην πολιτική κοινωνία οφείλει το άτομο να μην παίρνει πράγματα που ανήκουν σε άλλον, αλλά να εργάζεται προκειμένου να αποκτήσει όσα χρειάζεται.
- Ο Λοκ είναι υπέρ της συσσώρευσης αγαθών, αλλά όσων είναι χρήσιμα. Μπορεί να συσσωρεύει κανείς, για παράδειγμα, περισσότερα καρύδια, παρά δαμάσκηνα που θα σάπιζαν πολύ σύντομα.
- Η εργασία δε θεμελιώνει μόνο το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας, αλλά αποτελεί και πηγή πλούτου.
- Ο Λοκ στο ερώτημα πού θεμελιώνεται το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας απαντά: στην εργασία. Με αυτή την απάντηση, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος πρέπει να αποκτά τα αγαθά με την εργασία του, αν ληφθούν υπόψη οι ιστορικές συνθήκες της εποχής, ασκείται κριτική στην προαστική κοινωνία των φεουδαρχικών προνομίων που οδηγούσαν σε σχέσεις εξάρτησης.

Σε γενικές γραμμές, ο Λοκ εκφράζοντας τη φιλελεύθερη επανάσταση του 1688 στην Αγγλία,

- 1) Προβληματίζεται πάνω στην απόλυτη μορφή του κράτους της χομπσιανής θεωρίας, θεωρώντας ότι δεν αποτελεί πλέον ασφαλή μορφή για την πρόοδο και την ανάπτυξη της κοινωνίας.
- 2) Θέτει ως βασικές αρχές
  - α. τα ατομικά δικαιώματα,
  - β. τη νομιμότητα της κυβέρνησης που θεμελιώνεται στη συναίνεση,
  - γ. το δικαίωμα της αντίστασης απέναντι σε μια άδικη κυβέρνηση,
  - δ. το χωρισμό Εκκλησίας και κράτους.

Πρόκειται για φιλελεύθερες αρχές που όρισαν τα σύγχρονα πολιτεύματα.

3.1.3. Ζαν-Ζακ Ρουσσώ: Οι όροι ενός δημοκρατικού κράτους

ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΟΥ ΡΟΥΣΣΩ

Από τους στοχαστές του 18ου αιώνα είναι ο πλέον γνωστός, έχοντας προσφέρει ένα ευρύτατο έργο γραμμένο με πάθος, το οποίο απευθυνόταν τόσο στο ευρύ κοινό όσο και στον κύκλο των διανοούμενων. Ήταν πολιτικός και ηθικός φιλόσοφος· ασχολήθηκε με τη μουσική, τη λογοτεχνία, τη Φιλοσοφία της Ιστορίας, τη Βοτανική.

Φύση και κοινωνία.

Η ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΡΟΥΣΣΩ

- Ο Ρουσσώ συμφωνεί με τον Χομπς ότι η ζωή των ανθρώπων στη φυσική κατάσταση είναι «μονήρης», ότι δηλαδή χαρακτηρίζεται από την απουσία όχι μόνο κοινωνίας αλλά και κοινωνικότητας.
- Υποστηρίζει όμως ότι όλοι οι προηγούμενοι φιλόσοφοι οι οποίοι περιέγραψαν τον άνθρωπο στη φυσική κατάσταση δεν περιέγραψαν παρά τον πολιτισμένο άνθρωπο.
- Αποκλίνει από τον Χομπς θεωρώντας ότι, εφόσον στη φυσική κατάσταση δεν υπάρχουν κοινωνικές σχέσεις, δεν μπορεί να υπάρχει ούτε φιλία αλλά ούτε και εχθρότητα.
- Από την υπόθεση της φυσικής κατάστασης ο Ρουσσώ κρατά μεν την ελευθερία και την ισότητα, αλλά αφαιρεί «τον πόλεμο όλων εναντίον όλων».

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΡΟΥΣΣΩ

«Ο άνθρωπος είναι ελευθερία» η έννοια αυτή στον Ρουσσώ αποκτά νέο νόημα:

- ⇒ Δε σημαίνει ελευθερία από εμπόδια.
- ⇒ Δηλώνει τη δύναμη του ανθρώπου να αυτονομοθετείται, να υπακούει στους νόμους τους οποίους έθεσε ο ίδιος.
- ⇒ Η ελευθερία αυτή πραγματοποιείται μέσα στην κοινωνία, μαζί με την ανάπτυξη της λογικής.
- ⇒ Επομένως ο άνθρωπος ως ελευθερία και αυτονομία δεν είναι ο φυσικός προκοινωνικός άνθρωπος.

Το Κοινωνικό Συμβόλαιο ανοίγει με τη φράση «Ο άνθρωπος γεννήθηκε ελεύθερος, αλλά παντού είναι αλυσοδομένος», εννοώντας ότι ο άνθρωπος γεννήθηκε για να είναι ελεύθερος.

Με τη φράση αυτή εννοείται η αντίθεση προς τα προνόμια της τάξης, της κάστας και του επαγγέλματος.

Η έννοια της ελευθερίας προκύπτει μέσα από την κριτική προς τις κοινωνικές σχέσεις της εποχής του.

- Για τον Ρουσσώ, η Γαλλία δε χαρακτηρίζεται πλέον από την απόλυτη εξουσία του βασιλιά.
- Ποιος κυβερνά; Η γνώμη. Η γνώμη τίνος; Της κοινωνίας. Τι είναι αυτή η κοινωνία; Η ανισότητα.
- Η κριτική του Ρουσσώ απευθύνεται προς μια κοινωνία στην οποία καθένας συγκρίνει τον άλλο για τον πλούτο, την ομορφιά ή τη δόξα, μια κοινωνία που βασίζεται στη σύγκριση, δηλαδή πάνω στην οπτική της ανισότητας.
- Με αυτούς τους όρους δεν μπορεί να υπάρξει ούτε κοινωνία ούτε αποτελεσματική κυβέρνηση, διότι δεν μπορεί να υπάρξει ενότητα.

Ο Ρουσσώ επιστρέφει σε μια αρχαιοελληνική έννοια της ελευθερίας, ως πολιτικής αρετής, συμφωνά με την οποία ο πολίτης ενδιαφέρεται πρώτα για το καλό της πόλης και κατόπιν για το ατομικό του συμφέρον.

Στην εποχή του, αντίθετα, διαπιστώνει ότι ο άνθρωπος έχει γίνει αστός (bourgeois) και έχει πάψει να είναι πολίτης (citoyen). Έχει δηλαδή περιοριστεί στον εαυτό του και ξεχωρίζει το κοινό καλό από το ατομικό του όφελος.

Ο Ρουσσώ συμφωνεί με τον Χομπς, θεωρώντας ότι «είναι ο μόνος που έχει δει πολύ καλά το κακό και τη θεραπεία του και ο μόνος που τόλμησε να προτείνει τη συνένωση των δύο κεφαλών του αετού και να οδηγήσει στην πολιτική ενότητα, χωρίς την οποία κανένα κράτος ούτε κυβέρνηση δεν μπορεί να συγκροτηθεί καλά» (Κοινωνικό Συμβόλαιο, IV, 8).

Αλλά εκεί σταματά η συμφωνία.

Πάνω στο πρόβλημα του πώς θα πραγματοποιηθεί η ένωση των ανθρώπων, ο Ρουσσώ δέχεται την αρχή του Λοκ για το δικαίωμα της αντίστασης απέναντι σε μια άδικη κυβέρνηση.

Η λύση την οποία προτείνει ο Ρουσσώ κάνει δεκτή και την ελευθερία και την ισότητα, και την ενότητα και την αναγνώριση της διαφοράς, θέτει το πρόβλημα με τον ακόλουθο τρόπο:

να βρεθεί μια μορφή ένωσης που θα υπερασπίζει και θα προστατεύει με όλη την κοινή δύναμη το πρόσωπο και τα αγαθά κάθε μέλους και με την οποία ο καθένας, αν και ενωμένος με τους άλλους, δε θα υπακούει παρά μόνο στον εαυτό του και θα είναι εξίσου ελεύθερος όπως και προηγούμενα (Κοινωνικό Συμβόλαιο, I, 6).

Βασική έννοια του Κοινωνικού Συμβολαίου είναι η γενική θέληση.

Κάθε άτομο εκχωρεί όλα τα φυσικά δικαιώματά του στο σύνολο της κοινότητας και θέτει τον εαυτό του υπό τη διεύθυνση της γενικής θέλησης.

Έτσι, μέσα από την ένωση όλων σχηματίζεται το δημόσιο πρόσωπο που λέγεται πολιτεία.

- Η γενική θέληση βασίζεται στην αμοιβαιότητα, σύμφωνα με την οποία ο καθένας έχει δικαίωμα να απαιτήσει από τον άλλο ό,τι και εκείνος μπορεί να απαιτήσει από αυτόν.
- Η γενική θέληση επικρατεί εφόσον πραγματοποιούνται οι αξίες της ελευθερίας και της ισότητας.
- Δεν επιδιώκεται όμως η εξίσωση των πολιτών αλλά αναγνωρίζεται η διαφορά.
- Η γενική θέληση έχει έναν ηθικό χαρακτήρα που βασίζεται στη συνείδηση της ενότητας και του κοινού συμφέροντος που αποκτούν οι πολίτες.
- Από την άλλη μεριά, υπάρχει ο όρος θέληση όλων (volonte de tous), η οποία αποτελεί το άθροισμα των επιμέρους θελήσεων, αποτελείται από τα ξεχωριστά ιδιωτικά συμφέροντα τα οποία είναι δυνατό να αντιτίθενται στη γενική θέληση.
- Το σύνολο όμως αυτό των επιμέρους θελήσεων οφείλει να υποχωρήσει απέναντι στη γενική θέληση, δηλαδή στις κοινές αξίες και στους κοινούς κανόνες, διαφορετικά κινδυνεύει να καταστραφεί το πολιτικό σώμα. Με άλλα λόγια, προτείνεται η υποχώρηση του εγωισμού και των ενστίκτων, προκειμένου για την επικράτηση του λόγου με σκοπό την προστασία όλων.

ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΥ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Οι αρχές του Κοινωνικού Συμβολαίου, το οποίο έγινε το ευαγγέλιο της Γαλλικής Επανάστασης, ενσωματώθηκαν στις διακηρύξεις της επανάστασης αυτής.

- Στο πρώτο άρθρο της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη ορίζεται ότι «οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι και ίσοι ως προς τα δικαιώματά τους».
- Οι κοινωνικές διακρίσεις «δεν μπορούν να θεμελιωθούν παρά στο δημόσιο όφελος».
- Στο άρθρο 6 ορίζεται ότι «ο νόμος είναι έκφραση της γενικής θέλησης».

3.1.4. Καρλ Μαρξ: Η θεωρία των παραγωγικών δυνάμεων και κριτική του κράτους

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΜΑΡΞ

- Πώς είναι δυνατό αυτό που ισχύει για τη θεωρία να ισχύει και για την πράξη;
- Πώς είναι δυνατό οι άνθρωποι να ζουν με ομόνοια και να μπορούν να αναπτύσσουν απεριόριστα τις δυνάμεις τους;
- Ο Μαρξ, παρατηρώντας τις συνθήκες στις οποίες ζούσαν οι άνθρωποι στην εποχή του, αναρωτιόταν: σε μια κοινωνία τόσο πλούσια, γιατί η πλειονότητα ζει τόσο φτωχικά και στερημένα;

Ο Μαρξ θέτει το πρόβλημα του πώς μπορεί μια θεωρία

- ⇒ να εφαρμοστεί στην πράξη,
- ⇒ να συντελέσει στη μεταμόρφωση της κοινωνίας, στην επικράτηση μιας νέας και δίκαιης κοινωνικής τάξης.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ

Κεντρική έννοια στο σύστημά του είναι η δύναμη.

Η κοινωνία είναι το σύνολο των ανθρώπινων δυνατοτήτων

- Ανάλογα με το είδος των παραγωγικών δυνάμεων που αναπτύσσονται σε αυτή, χαρακτηρίζεται πρωτόγονη, αγροτική, βιομηχανική κοινωνία, κτλ.
- Ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσονται αυτές οι δυνάμεις, διακρίνεται σε κατηγορίες
  - ο αν δηλαδή υφίστανται οι εργαζόμενοι εκμετάλλευση ή όχι,
  - ο αν και πώς αξιοποιούνται οι φυσικοί πόροι,
  - ο αν απελευθερώνονται οι δυνάμεις, η επινοητικότητα και η δημιουργικότητα των εργαζομένων.

Η εργασία θεωρείται κατεξοχήν παραγωγική δύναμη, δύναμη με την οποία παράγονται

1. τα εργαλεία,
2. οι μηχανές,
3. τα αγαθά,
4. τα πάντα όσα απολαμβάνει ο άνθρωπος στην κοινωνία.

Από αυτή την άποψη, κατανοείται η μεγάλη αξία την οποία ο Μαρξ αποδίδει στην εργατική τάξη.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Παρόλο που η κοινωνία βασίζεται στην εργατική τάξη,

- η εργατική δύναμη είναι αλλοτριωμένη, εφόσον βρίσκεται κάτω από τις διαταγές των λίγων ιδιοκτητών, διότι η καπιταλιστική τάξη βασίζεται στην εκμετάλλευση της εργασίας.
- Στην εκμετάλλευση αυτή οφείλεται το κέρδος και η εξουσία της.

ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

- Για τον Μαρξ, ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσεται η βιομηχανία παράγει μια «μάζα» παραγωγικών δυνάμεων οι οποίες μπορούν να μετατραπούν σε καταστροφικές για την ανθρωπότητα, προβλέποντας την ανάπτυξη της πολεμικής βιομηχανίας.

- Ένα σημαντικό μέρος των παραγωγικών δυνάμεων δεσμεύεται και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε όλη του την έκταση
- Πολλοί καταδικάζονται να μείνουν άνεργοι, λόγω της μη χρησιμοποίησης και των αδυναμιών αξιοποίησης της παραγωγικής δύναμης.
- Όλοι αυτοί που υφίστανται την εκμετάλλευση της δύναμης τους και εμποδίζονται να την αναπτύξουν μπορούν να αποτελέσουν εκείνη τη δύναμη που θα κινηθεί για την κοινωνική αλλαγή.

Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΜΑΡΞ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

- Ο Μαρξ προσανατολίζεται στο μετασχηματισμό της καπιταλιστικής κοινωνίας, στην επικράτηση ενός δικαιότερου κοινωνικού συστήματος.
- Δεν αναφέρει ότι το δεδομένο κοινωνικό σύστημα δε θα έπρεπε ιστορικά να εμφανιστεί. Οι καπιταλιστικές σχέσεις αναγνωρίζονται ως ιστορική αναγκαιότητα.
- Μπορεί αυτή η ανάπτυξη να συνοδεύεται από εκμετάλλευση, αλλά δημιουργεί όσες υλικές σχέσεις είναι απαραίτητες για να διαμορφωθεί μια ανώτερη μορφή κοινωνίας.
- Η επαναστατική πράξη επιδιώκεται να εμφανιστεί ως αναγκαία στιγμή για την ευρύτερη απελευθέρωση των κοινωνικών και παραγωγικών δυνάμεων
- Ο καπιταλισμός θεωρείται ότι δημιουργεί τους όρους για το μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ

Η αστική κοινωνία στη θεωρία του Μαρξ θεμελιώνεται με αφετηρία την εργατική τάξη.

- Εφόσον η τάξη αυτή συνειδητοποιήσει τη θέση την οποία έχει στην καπιταλιστική οργάνωση και το ρόλο της στην κοινωνία, μπορεί να διαρρήξει τις αλλοτριωμένες μορφές των κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας (βλ. 3.3.2.).
- Ο Μαρξ χρησιμοποιεί τον όρο ταξική συνείδηση αναφερόμενος όχι στην ατομική συνείδηση, αλλά στη συνείδηση της τάξης την οποία αποκτούν οι εργάτες καθώς ενεργούν, με αποτέλεσμα να δείχνουν μεταξύ τους αλληλεγγύη, αφού έχουν επίγνωση των κοινών προβλημάτων τους και κοινούς στόχους. Πρόκειται για μια δυναμική ιδέα, από την άποψη ότι ευνοεί την πρακτική εκείνη που μπορεί να οδηγήσει στην κοινωνική αλλαγή.

Κοινωνία και κράτος.

Στις θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου σύμφωνα με τους προηγούμενους θεωρητικούς,

- το κράτος εμφανίζεται να αντιπροσωπεύει τη γενική θέληση και την πολιτική ενότητα του λαού και του έθνους, εφόσον κοινοί κανόνες, δικαιώματα και ελευθερίες διέπουν και ρυθμίζουν εξίσου τις σχέσεις όλων των πολιτών.
- το κράτος, ένα και αδιαίρετο, είναι κυρίαρχο και αποτελεί ηθικό δεσμό που ενώνει τα μέλη του.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞ ΓΙΑ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

- Ο Μαρξ δεν αποδέχεται την υπόθεση του Φυσικού Δικαίου σύμφωνα με την οποία τα μεμονωμένα άτομα με τη θέλησή τους συναινούν για να συσταθεί ο θεσμός του κράτους.
- Συνδέει τον ατομικισμό με το δεδομένο αστικό-καπιταλιστικό σύστημα.
- Διαπιστώνει έναν ανταγωνισμό ανάμεσα στο κράτος και στην κοινωνία.

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ

- Στην καπιταλιστική κοινωνία, σύμφωνα με την ανάλυση του Μαρξ, οι λειτουργίες που αφορούν την οργάνωση, τη διοίκηση, τον έλεγχο, την εξουσία, δηλαδή οι πολιτικές λειτουργίες, δεν ανταποκρίνονται στις πραγματικές και συγκεκριμένες ανάγκες αλλά επιβάλλονται σε αυτές.
- Η διάκριση και ο διαχωρισμός του πολιτικού από το κοινωνικό κατανοείται μέσα από
  - ο την ιστορία του καταμερισμού της εργασίας,
  - ο τη διάκριση ανάμεσα σε χειρονακτική και σε πνευματική εργασία
  - ο το σχηματισμό κοινωνικών τάξεων.

ΠΩΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΤΗΚΕ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

- Σε ορισμένες ιστορικές συνθήκες, οι κυβερνητικές εξουσίες είναι κληρονομικές, επειδή είναι συνδεδεμένες με τη θέση των ατόμων στην κοινωνική δομή, τον πλούτο που διαθέτουν, και όχι με την ικανότητά τους.
- Αυτές οι λειτουργίες άσκησης εξουσίας έγιναν προνόμιο το οποίο κατείχαν ορισμένες κοινωνικές τάξεις.
→ Έτσι θεωρείται ότι σχηματίστηκε το κράτος.
- Εφόσον εμφανίζονται διαφορετικές και αντιτιθέμενες τάξεις, χρειάζεται να υπάρξει μια άνωτερη δύναμη που θα καταστέλλει τις τυχόν συγκρούσεις, μια κρατική εξουσία.
- Αυτή η εξουσία αποσπάται και υψώνεται πάνω από την κοινωνία, επειδή η κοινότητα διαίρεται σε τάξεις.

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

- 1) Το πολιτικό κράτος αντανακλά την ταξική δομή και την κυριαρχία εκείνης της τάξης η οποία κυβερνά.
- 2) Το αστικό δημοκρατικό κράτος έχει αντιφατικό χαρακτήρα:
  - αποτελεί έκφραση των συμφερόντων της κυρίαρχης τάξης
  - επιτρέπει την έκφραση των συμφερόντων των κατωτέρων τάξεων, τα οποία αποτελούν την αντίσταση των τελευταίων απέναντι στην κυρίαρχη τάξη.

Έτσι, το καπιταλιστικό κράτος εκφράζει μια αστάθεια, καθώς εμπεριέχει ένα πλήθος ανταγωνιστικών συμφερόντων γι' αυτό και η αστική δημοκρατία αναπόφευκτα οδηγείται σε αλλαγές.

Ο Μαρξ στο έργο του Η 18η Μπρυμέρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη παρατηρεί, μέσα από τη μελέτη της γαλλικής Ιστορίας, ότι η αστική δημοκρατία, σε περιόδους κρίσεων, άλλοτε οδηγείται στην επιστροφή στη μοναρχία (το πρόσφατο παράδειγμα του Ναπολέοντα Γ'), ενώ άλλοτε οδηγείται σε επαναστάσεις της εργατικής τάξης, η οποία επιχειρεί να πάρει την εξουσία από την αντίπαλή της τάξη.

3.2. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Οι έννοιες του όρου οικονομία

- 1) Ο όρος οικονομία, σύμφωνα με την κλασική αρχαιοελληνική του χρήση, αναφερόταν στη διαχείριση του οίκου.
- 2) Ο όρος «οικονομία», συχνά αναφέρεται σε έναν τρόπο με τον οποίο ενεργούμε. Λέμε, για παράδειγμα, ότι ενεργούμε οικονομικά, εννοώντας την αποτελεσματικότητα μιας πράξης, με τη μικρότερη δυνατή προσπάθεια και την κατάλληλη προσαρμογή των μέσων προς το σκοπό.
- 3) Αναφέρεται στον συντονισμένο τρόπο δράσης για την ικανοποίηση αναγκών και την επίτευξη μεγαλύτερης παραγωγικότητας. Σύμφωνα με τον Βέμπερ, η σύγχρονη εποχή συνδέεται με τον οικονομικό υπολογισμό, ο σύγχρονος άνθρωπος βλέπει τον κόσμο ως μέσο για τους σκοπούς του.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ Ή ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η Οικονομική Επιστήμη ή Πολιτική Οικονομία εμφανίζεται από τον 18^ο περίπου αιώνα και εξετάζει πώς λειτουργεί η οικονομία ενός σύγχρονου κράτους.

Αντικείμενο της Πολιτικής Οικονομίας είναι το ποιος αναλαμβάνει ή πρέπει να αναλαμβάνει τη διαχείριση των οικονομικών πόρων αλλά και των κοινωνικών υπηρεσιών, όπως την εκπαίδευση, την ιατρική περίθαλψη, τις συγκοινωνίες- αν δηλαδή τη διαχείριση τους πρέπει να αναλαμβάνει το κράτος ή ιδιωτικοί φορείς και συμφέροντα.

Ανάλογα με την απάντηση σε αυτό το πρόβλημα διακρίνονται και οι θεωρίες μεταξύ τους.

Και οι τέσσερις θεωρητικοί με τους οποίους θα ασχοληθούμε, ο Ανταμ Σμιθ, ο Ντέιβιντ Ρικάρντο, ο Καρλ Μαρξ και ο Τζων Κέυνς, δεν τοποθετούνται κατά τον ίδιο τρόπο ούτε ακολουθούν τις ίδιες μεθόδους στο παραπάνω πρόβλημα.

- ⇒ Ο Σμιθ (1723-1790) και ο Ρικάρντο (1772-1823) τοποθετούνται υπέρ της οικονομικής ελευθερίας, υιοθετώντας τις αρχές του Διαφωτισμού σχετικά με τις ατομικές ελευθερίες. Οι αρχές αυτές, που απέβλεπαν στη χειραφέτηση της μεσαίας τάξης, ευνοούσαν ταυτόχρονα και τον ελεύθερο ανταγωνισμό.
- ⇒ Ο Μαρξ ανέλυσε και έκρινε τις συνέπειες του ανταγωνισμού που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του νέου οικονομικού συστήματος, του καπιταλισμού. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Οικονομία της Ευρώπης δεν μπορεί να ανακάμψει, και μεταξύ των προβλημάτων που αντιμετωπίζει είναι η ανεργία.
- ⇒ Την εποχή του μεσοπολέμου, ο Κέυνς δεν τοποθετείται ούτε υπέρ μιας ριζικής αλλαγής του κοινωνικού συστήματος, όπως ο Μαρξ, ούτε όμως υπέρ μιας φιλελεύθερης οικονομίας, αλλά υπέρ ενός κράτους ευημερίας, το οποίο θα αναλάμβανε οικονομική δραστηριότητα και θα μπορούσε να διασφαλίσει πλήρη απασχόληση.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Δεν είναι τυχαίο που οι τρεις από τους παραπάνω κλασικούς θεωρητικούς προέρχονται από την Αγγλία, ενώ και ο Μαρξ συνέθεσε τις κριτικές μελέτες του για την Πολιτική Οικονομία κατά τη διαμονή του στο Λονδίνο. Η Μεγάλη Βρετανία αποτέλεσε το πρώτο «βιομηχανικό εργαστήριο» της οικουμένης, τη χώρα που, όπως γράφει ο Μαρξ στο Κεφάλαιο, έδειχνε στις άλλες την εικόνα του μέλλοντος τους.

ΚΟΙΝΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΩΝ ΣΜΙΘ, ΡΙΚΑΡΝΤΟ, ΜΑΡΞ, ΚΕΥΝΣ

- Αναγνωρίζουν την εργασία ως αξία και ως βασικό εργαλείο για να κατασκευάσουν τις θεωρίες τους.
- Διερευνούν τις οικονομικές σχέσεις κινούμενοι από ένα ενδιαφέρον για τη βελτίωση της κοινωνίας.

3.2.2. Ο Ρικάρντο και οι αρχές της κλασικής Πολιτικής Οικονομίας

Ο Ρικάρντο επιδίωξε να προσδιορίσει τους νόμους οι οποίοι ρυθμίζουν τη συνολική παραγωγή της κοινωνίας με την ίδια δεσμευτικότητα όπως οι φυσικοί νόμοι.

α) Βασική είναι η θεωρία του για τον προσδιορισμό της αξίας των αγαθών.

Συμφωνά με αυτή, οι τιμές καθορίζονται με βάση την εργασία η οποία χρησιμοποιείται κατά τη διάρκεια της παραγωγής. Η αξία αυτή όμως

- δε νοείται ως ένα απόλυτο μέγεθος και
- δε λογαριάζεται με βάση απλώς την ποσότητά της.

Διακρίνει την εργασία

α) σε εκείνη που απαιτείται για την παραγωγή ενός προϊόντος και

β) σε εκείνη η οποία χρειάζεται για την παραγωγή του πάγιου κεφαλαίου (μηχανημάτων, κτιρίων, κτλ.).

Αναγνωρίζεται, με λίγα λόγια, ότι η εργασία αποτελεί κύρια αξία και ότι το κεφάλαιο ενσωματώνει εργασία, μια ιδέα η οποία αναπτύσσεται αργότερα στη θεωρία του Μαρξ.

β) Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τη γεωργική παραγωγή και ως μονάδα μέτρησης το σιτάρι, επιχειρεί να δώσει μια γενική εικόνα για την εξέλιξη της οικονομίας.

Σύμφωνα με το παράδειγμά του

στο βαθμό που ο πληθυσμός αυξάνεται, → η καλλιέργεια επεκτείνεται και σε λιγότερο γόνιμα εδάφη, → όπου χρειάζεται περισσότερη εργασία για την παραγωγή σίτου. → Η τιμή του προϊόντος ανεβαίνει, → ενώ οι ιδιοκτήτες της εύφορης γης θα ζητούν υψηλότερο ενοίκιο, → με αποτέλεσμα να μειώνεται το κέρδος του επιχειρηματία.

Ο ρυθμός συσσώρευσης του κεφαλαίου επιβραδύνεται και οι μισθοί παραμένουν στο ελάχιστο όριο διαβίωσης.

Η φθίνουσα απόδοση της γης μπορεί να αναβληθεί, όχι και να αναιρεθεί, με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών.

Ενώ θεωρούσε ότι η υποκατάσταση της ανθρώπινης εργασίας από τις μηχανές θα ήταν συμφέρουσα για το γαιοκτήμονα και καπιταλιστή, δεν πίστευε ότι ήταν το ίδιο συμφέρουσα και για την τάξη των εργατών.

γ) Στη θεωρία του διεθνούς εμπορίου, ο Ρικάρντο διατυπώνει το νόμο του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Αν, για παράδειγμα, δύο χώρες Α και Β παράγουν δύο αγαθά, λόγου χάρη ρούχα και κρασί, θα αναπτύξουν εμπορικές σχέσεις μεταξύ τους εφόσον υπάρχουν διαφορές ως προς το κόστος των προϊόντων αυτών. Αν δηλαδή η χώρα Α έχει συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή του προϊόντος Α, το κρασί είναι φθηνότερο στην Α και τα ρούχα στη Β, και, αντιστρόφως, τα ρούχα είναι ακριβότερα στην Α και το κρασί στη Β, τότε θα εξειδικευτεί καθεμιά στην παραγωγή του προϊόντος στο οποίο διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα και οι συναλλαγές τους θα είναι αμοιβαία επωφελείς.

Η ιδέα αυτή του Ρικάρντο, με την οποία υποστηρίζεται η ελευθερία του εμπορίου, αντιπασσόταν στη δασμολόγηση των εισαγόμενων προϊόντων, η οποία προστάτευε το εθνικά προϊόντα.

3.2.4. Τζων Κέυνς: Η πολιτική του κράτους στη μεγάλη κρίση

Το Κραχ της Αμερικής

Το μαύρο Οκτώβριο του 1929 παρουσιάζεται μια άνευ προηγουμένου πτώση στο Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης. Η ύφεση που ακολούθησε εξαπλώθηκε στην Ευρώπη. Όπως λέγεται, «όταν η Αμερική φταρνίζεται, ο υπόλοιπος κόσμος αρπάζει πνευμονία». Η φτώχεια ήταν έκδηλη και ακόμη μεγαλύτερος ήταν ο φόβος της στέρησης, ενώ οι κυβερνήσεις στην Ευρώπη και στην Αμερική εκδήλωναν πλήρη αδυναμία να αντιμετωπίσουν την παράλυση της οικονομίας.

Μέσα από τα κείμενα του Κέυνς, τα οποία γράφονται σε αυτή την κρίσιμη εποχή, είναι φανερό το ενδιαφέρον του για έναν καλύτερο κόσμο. Ο Κέυνς, ευαίσθητοποιημένος απέναντι στην εξαθλίωση της εποχής, ασκούσε έντονη κριτική στις κυβερνήσεις για το πλημμελές τους έργο.

Σύμφωνα με τη Γενική Θεωρία Απασχόλησης, Τόκου και Χρήματος, που είναι το κύριο έργο του Κέυνς, για να υπάρχει πλήρης απασχόληση, χρειάζεται να παρέμβει η κυβέρνηση στο παιχνίδι της ελεύθερης οικονομίας. Αυτή η αντίληψη ξεσήκωσε πολλές συζητήσεις κατά τη δεκαετία του '30. Ας σημειωθεί όμως ότι ο Κέυνς ήταν υπέρ μιας καπιταλιστικής και όχι μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας, προσανατολισμένος σε ένα σταθερό κοινοβουλευτικό σύστημα.

- Η κεϋνσιανή θεωρία ασκεί κριτική στην ελεύθερη αγορά και στην ιδέα ότι αυτή μπορεί να απορυθμίζεται χάρη σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες. Χαρακτηριστικά, ασκώντας κριτική στους θεωρητικούς που υποστηρίζουν την οικονομία του ελεύθερου ανταγωνισμού, γράφει ότι «σκοπός της ζωής είναι να φαγωθούν τα φύλλα που βρίσκονται στα ψηλότερα κλαδιά, και ο καλύτερος τρόπος για την επιτυχία του σκοπού αυτού είναι να επιτραπεί στις καμηλοπαρδάλεις με τους ψηλότερους λαιμούς να εξολοθρεύσουν με την πείνα τις καμηλοπαρδάλεις εκείνες που έχουν πιο κοντό λαιμό».
- Η κεϋνσιανή προσέγγιση επικεντρώνεται στην αστάθεια της διαδικασίας ανάπτυξης στην οικονομία. Θεωρεί, για παράδειγμα, ότι οι ατομικοί παραγωγοί μπορεί να μη βρίσκουν αγοραστές για τα προϊόντα τους, υποστηρίζοντας ότι αυτό είναι πρόβλημα όχι ατομικό αλλά συνδεδεμένο με το οικονομικό σύστημα. Συμφωνεί με τον Μαρξ ότι οι οικονομίες έχουν την τάση να οδηγούνται σε κρίσεις, δηλαδή να εμφανίζουν ανεργία, να μην απορροφώνται ικανοποιητικά τα προϊόντα που παράγονται και να υπάρχουν προβλήματα στην παραγωγή τους. Θεωρεί όμως οι κρίσεις μπορούν να αποφευχθούν χάρη στην παρέμβαση ενός ισχυρού κράτους. Το κράτος παρεμβαίνει στη ρύθμιση των μισθών, της παραγωγής και της κατανομής του πλούτου.
- Ο Κέυνς, στη θέση του ατομικού ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής και της επιχείρησης που ανήκει σε έναν ιδιώτη τοποθετεί τη συμμετοχική ένωση (corporation), ανανεώνοντας έναν παλιό θεσμό, τη συντεχνία. Χαρακτηριστικά γράφει: «Προτείνω κατά έναν τρόπο την επάνοδο στις μεσαιωνικές αντιλήψεις των χωριστών αυτονομιών. Επιπλέον, στην Αγγλία τουλάχιστον, οι συντεχνίες αποτελούν τρόπο διακυβέρνησης που δεν έπαψε ποτέ να είναι σημαντικός όσο και ταιριαστός με τους θεσμούς μας. Λεν είναι δύσκολο να παρακολουθήσουμε παραδείγματα χωριστών αυτονομιών από αυτές που ήδη υπάρχουν και οι οποίες έχουν φτάσει ή πλησιάζουν στη μορφή που

προτείνω: τα πανεπιστήμια, η Τράπεζα της Αγγλίας, ο Οργανισμός Λιμένος Λονδίνου, ίσως ακόμη και οι σιδηροδρομικές εταιρείες». Η ιδιοκτησία ανήκει στην ένωση στην οποία τα άτομα συμμετέχουν. Πρόκειται για μια λύση που βρίσκεται ανάμεσα στο άτομο και στο κράτος, με την οποία δίδεται έμφαση στη ρευστή μορφή του κεφαλαίου, το χρήμα, και όχι στην ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, του υλικού κεφαλαίου. Έτσι, τα προβλήματα μετατοπίζονται στο πεδίο της κυκλοφορίας του χρήματος.

- Ιδεώδες για τον Κέυνς είναι η πλήρης απασχόληση.

Όπως παρατηρεί, το επίπεδο απασχόλησης προσδιορίζεται από το επίπεδο παραγωγής, δηλαδή, αν η παραγωγή αυξάνεται γρήγορα, οι επιχειρήσεις απασχολούν περισσότερους εργαζομένους. Η παραγωγή, με τη σειρά της, εξαρτάται από την αποτελεσματική ζήτηση. Η «αποτελεσματική ζήτηση» σημαίνει ότι υπάρχει αναπτυγμένη αγοραστική ικανότητα. Η παραγωγή, με λίγα λόγια, καθορίζεται από την ικανοποιητική ζήτηση.

- Στη Βίβλο υπάρχουν πολλές παραβολές που υπογραμμίζουν τα αγαθά της αποταμίευσης. Επρόκειτο για μια αρχή που νομιμοποιήθηκε σε οικονομίες σε ανάπτυξη, όπως η αγγλική ή η γαλλική κατά τον 19ο αιώνα, η ινδική, κατά τον 20ό, ενώ και στη χώρα μας πολλοί θα θυμούνται την ετήσια έκθεση που έγραφαν οι μαθητές κάθε Οκτώβριο για τα αγαθά της αποταμίευσης. Εντούτοις ο Κέυνς δε συμφωνεί με αυτή την αρχή, ειδικά όταν έχει αναπτυχθεί αρκετά η οικονομία, θεωρώντας ότι είναι πιο σημαντικές οι νέες επενδύσεις. Αυτή την πρόταση για δαπάνες υπέρ νέων επενδύσεων τη συνέδεσε με τη λύση απέναντι στο πρόβλημα της ανεργίας, εφόσον με τις νέες επενδύσεις δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας. Θεωρούσε όμως ότι κατεξοχήν αυτή η παρέμβαση για το άνοιγμα των επενδύσεων έπρεπε να γίνει από το κράτος, το οποίο και έχει τη δυνατότητα να αναλάβει μεγάλα έργα, όπως οδοποιίας, ανέγερσης σχολικών κτιρίων, νοσοκομείων, βιβλιοθηκών, κτλ.

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΚΕΥΝΣΙΑΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ

Παραδόξως όμως τα μέτρα για την ανεργία και την πραγματοποίηση μεγάλων έργων δεν επιχειρήθηκε να ληφθούν από την πατρίδα του Κέυνς, την Αγγλία, αλλά από την Αμερική.

Το 1933, κατά την προεδρία του Ρούζβελτ, με το New Deal (Νέα Συμφωνία), παρεμβαίνει ενεργά το κράτος εφαρμόζοντας μια πολιτική ανόδου των μισθών, προκειμένου να αυξηθεί η κατανάλωση, αναλαμβάνει δε μεγάλα έργα με τα οποία διασφαλίζονται πολλές νέες θέσεις εργασίας. Με την πολιτική αυτή, επιχειρείται να περιοριστεί η ανεργία, η περιθωριοποίηση των ατόμων, η εγκληματικότητα, να δοθούν κάποιες λύσεις στο πρόβλημα της κρίσης και να αποφευχθεί η επανάσταση ή ο πόλεμος, χωρίς να οδηγηθεί το κοινωνικοοικονομικό σύστημα είτε προς το φασισμό είτε προς τον κομμουνισμό.

3.4. ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Ζούμε σε μια κοινωνία η οποία οργανώνει τη ζωή μας μέσω θεσμών, όπως η οικογένεια, η εκπαίδευση, η δικαιοσύνη, η εργασία, κτλ. Οι θεσμοί όμως δε δίνουν λύση σε όλα μας τα προβλήματα.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Η Ψυχολογία αναλύει τις λειτουργίες της νόησης και τη συμπεριφορά των ατόμων καθώς βρίσκονται απέναντι σε προβλήματα τα οποία δε λύνονται άμεσα από τους θεσμούς και οι συμπεριφορές τους δεν μπορούν να εξηγηθούν μόνο με βάση τους κοινωνικούς, τους πολιτικούς ή τους οικονομικούς θεσμούς. Με άλλα λόγια, η Ψυχολογία, μελετώντας τη νόηση και τη συμπεριφορά των ατόμων, συμπληρώνει την εξέταση ενός βασικού αντικειμένου των Κοινωνικών Επιστημών, την ανθρώπινη πράξη.

Ιστορικά, η Ψυχολογία ανήκε στη Φιλοσοφία αποτελώντας κλάδο της.

- Τον 19ο αιώνα, με τη διάδοση του θετικισμού, αρχίζουν να αναπτύσσονται οι επιμέρους επιστήμες κατά το πρότυπο των Φυσικών Επιστημών.
- Η Ψυχολογία νομιμοποιείται να αποτελέσει ξεχωριστή επιστήμη, όταν άρχισαν να εισάγονται στην ψυχολογική έρευνα η συστηματική παρατήρηση και το πείραμα.
  - ο Το πείραμα εφαρμόστηκε και σε ζώα και σε ανθρώπους, ξεσηκώνοντας όμως πολλές αναρρήσεις. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να εξομοιωθεί με κάθε ζώοντα οργανισμό, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν πράγμα-επιπλέον, δεν μπορεί να μελετηθεί πλήρως η συμπεριφορά του σε συνθήκες εργαστηρίου. Τούτο δείχνει την ιδιαιτερότητα αυτού του κλάδου σε σχέση με τις Φυσικές Επιστήμες και υποδηλώνει τις μεθοδολογικές του δυσκολίες.
- Η Ψυχολογία είναι ένας πολύπλευρος γνωστικός κλάδος, ο οποίος συνίσταται από ένα μεγάλο σύνολο ερωτημάτων που αφορούν τη νοημοσύνη, τη μάθηση, τις συγκινησιακές αντιδράσεις, τη δομή του ψυχισμού, τη σχέση με τον εαυτό, τους άλλους, κ.ά.
- Η Ψυχολογία νομιμοποιείται να θεωρείται επιστημονικός κλάδος χάρη στην εγκυρότητα των μεθόδων και των τεχνικών της για την ανάλυση και την εξήγηση των προβλημάτων της και χάρη στους όρους στους οποίους βασίζονται οι θεωρητικές προσεγγίσεις της. Η μελέτη του αντικειμένου της είναι λοιπόν πολυεδρική και τα μεθοδολογικά προβλήματα προσέγγισής του είναι σύνθετα.
- Η Ψυχολογία διαιρέθηκε σε πολλούς κλάδους, όπως η Πειραματική Ψυχολογία, η Εξελικτική, η Κλινική, η Κοινωνική, κ.ά., ενώ εμφανίστηκαν διαφορετικές τάσεις στις μεθοδολογικές προσεγγίσεις.

3.4.1. B. Βουντ: Ενδοσκόπηση και Πειραματική Ψυχολογία

Ο Καντ, στην Κριτική τον Καθαρού Λόγου, προτείνει μια νέα στροφή της γνώσης.

Θεωρεί ότι δε γνωρίζουμε το πράγματα αυτά καθεαυτά, αλλά ως φαινόμενα, όπως δηλαδή εμφανίζονται στη συνείδησή μας. Το πρόβλημα δεν είναι αν οι παραστάσεις μας αντιστοιχούν προς τα αντικείμενα, αλλά το πώς σχηματίζουμε τις αναπαραστάσεις μας γι' αυτά.

Ο Βίλχελμ Βουντ, στο χώρο της Ψυχολογίας, προσανατολίζεται προς τη λειτουργία της συνείδησης, μεταφέροντας όμως τη συζήτηση από τη θεωρία στις πειραματικές αποδείξεις για τη γνώση των λειτουργιών της.

ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΒΟΥΝΤ

Ο Βουντ αξιοποιεί μια μέθοδο γνωστή ήδη από τη σωκρατική διδασκαλία, την ενδοσκόπηση.

Η ενδοσκόπηση ή αυτοπαρατήρηση δε χρησιμοποιείται ως απλή παρατήρηση, αλλά ως ελεγχόμενη παρατήρηση των λειτουργιών της συνείδησης κάτω από πειραματικές συνθήκες.

Όταν ο Βουντ αναφερόταν στη συνείδηση, εννοούσε τις πνευματικές λειτουργίες και όχι τα περιεχόμενα των σκέψεων.

Καθήκον του ψυχολόγου θεωρήθηκε να ανακαλύψει τη φύση των στοιχειωδών συνειδητών εμπειριών και τις μεταξύ τους σχέσεις.

Ο Βουντ στο περίφημο εργαστήριό του, το οποίο επισκέπτονταν σπουδαστές και μελετητές από όλο τον κόσμο, εφάρμοζε πειράματα για τη μελέτη

- των αισθήσεων (όπως, για παράδειγμα, σχετικά με την όραση, μελετούσαν τη διάκριση χρωμάτων, την οπτική αντίθεση, τις οπτικές πλάνες, κ.ά.),
- της αντίληψης,
- των αντιδράσεων απέναντι σε ποικίλα ερεθίσματα,
- του συνειρμού, κ.ά.

Ο παρατηρούμενος, συνήθως εκπαιδευμένος και εξασκημένος, συμμετείχε στο πείραμα παρατηρώντας ο ίδιος τον εαυτό του και προσπαθούσε να διατυπώσει με ακρίβεια τις αντιδράσεις του.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΒΟΥΝΤ

Χρειάζεται να σημειωθεί ότι, για πρώτη φορά, ένας αριθμός ψυχολόγων συνεργαζόταν οργανωμένα.

- Σε πολλές περιπτώσεις τα πειράματα θεωρήθηκαν αφελή, ασκήθηκε η κριτική ότι η συνείδηση αναλυόταν στα επιμέρους της στοιχεία, τα οποία εμφανίζονταν ως ακίνητα δομικά στοιχεία.
- Σε γενικές γραμμές εκτιμάται η προσπάθεια αυτή ως η πρώτη και πολύ σημαντική για τη θεμελίωση της Πειραματικής Ψυχολογίας και την αυtonόμηση της Ψυχολογίας ως επιστημονικού κλάδου από τη Φιλοσοφία.

3.4.2. Τζων Γουότσον: Η μελέτη της συμπεριφοράς

Ένα βασικό ρεύμα, διαδεδομένο και σήμερα, είναι ο συμπεριφορισμός (behaviorism).

Ο Τζων Γουότσον την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα συνέβαλε στη διατύπωση των αρχών και στη διάδοση του συμπεριφορισμού.

Πρωτεργάτης του Συμπεριφορισμού

Έχουν προηγηθεί οι εργασίες του Θόρνταϊκ (Thorndike), ο οποίος, βασισμένος σε πειράματα σε ζώα, διατύπωσε το νόμο του αποτελέσματος.

Σύμφωνα με αυτό το νόμο, η συμπεριφορά ρυθμίζεται ανάλογα με την αναμενόμενη ανταμοιβή ή με σκοπό την αποφυγή της τιμωρίας.

Ο Γουότσον πειραματίζεται κατεξοχήν στην ψυχολογία των ζώων, των οποίων το περιβάλλον και οι αντιδράσεις είναι απλούστερες και μπορούν να μετρηθούν καλύτερα.

Τις μεθοδολογικές αρχές που θεωρήθηκε ότι ισχύουν για τα ζώα θέλησε να τις μεταφέρει και στη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Σύμφωνα με το συμπεριφορισμό του Γουότσον, η συμπεριφορά αναλύεται με βάση δύο όρους,

- το ερέθισμα και
- την αντίδραση.

Θεωρείται δηλαδή ότι υπάγεται στην απλή σχέση αιτίας-αποτελέσματος.

- Η συνείδηση, ως εσωτερική ψυχική λειτουργία, δε θεωρείται ότι μπορεί να μελετηθεί επιστημονικά.
- Η ενδοσκόπηση απορρίπτεται.
- Ο ψυχολόγος πρέπει να παρατηρεί και να μετρά τις αντιδράσεις των παρατηρουμένων.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΓΟΥΤΣΟΝ

Στον «αφελή μπιχεβιορισμό» του Γουότσον ασκήθηκε έντονη κριτική.

Η σχολή αυτή επεκτάθηκε αναπτύσσοντας πιο εκλεπτυσμένες μεθόδους και μεθοδολογικά εργαλεία, σε ζητήματα που αφορούν την υιοθέτηση και την εκμάθηση των συνηθειών.

3.4.3. Ο Μαξ Βερτχάιμερ και η μορφολογική σχολή (Gestalt Psychology)

Ο Βερτχάιμερ, ταξιδεύοντας το 1910 με το τρένο για διακοπές, αγοράζει ένα στροφосκόπιο. Με το στροφосκόπιο, το οποίο χρησιμοποιούν και τα παιδιά, εικόνες ακίνητες εμφανίζονται να κινούνται καθώς παρουσιάζονται διαδοχικά. Αυτή ήταν η αρχή για μια σειρά πειραμάτων σχετικά με τη λειτουργία της σκέψης.

Το στροφосκόπιο προσέλκυσε την προσοχή του Βερτχάιμερ, καθώς τον απασχολούσε ένα πρόβλημα της Ψυχολογίας, πώς δηλαδή μπορεί να εξηγηθεί το φαινόμενο των κινούμενων εικόνων, δηλαδή πώς εξηγείται η αντίληψη της κίνησης που προκύπτει από μια σειρά ερεθισμάτων από τα οποία κανένα δεν κινείται. Πώς αποδίδεται κίνηση σε ένα πράγμα, ενώ αυτό τη δεδομένη στιγμή είναι ακίνητο;

Αποδίδοντας όμως τη μορφή (Gestalt) της κίνησης σε ένα οργανωμένο σύνολο εικόνων, το βλέπουμε σαν μια ολότητα δυναμικά οργανωμένη. Η αντίληψη ενός συνόλου διαδοχικών εικόνων εξαρτάται από το ίδιο το υποκείμενο, το οποίο δεν αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα σαν πιστό της αντίγραφο.

Η κατεύθυνση των μορφολογικών ψυχολόγων προς τους μηχανισμούς κατανόησης συνόλων/ολοτήτων είναι ένα από τα πλέον δύσκολα προβλήματα της Ψυχολογίας.

Βασική θέση της σχολής αυτής είναι ότι ένα ψυχολογικό φαινόμενο διαφέρει από το άθροισμα των στοιχείων που το αποτελούν. Για επιμέρους στοιχεία ενός φαινομένου τα οποία είναι οργανωμένα ως ένα όλον προσδιορίζουν τη μορφή (Gestalt).

Η κατανόηση ενός φαινομένου απαιτεί την ολική και όχι την αναλυτική του προσέγγιση, απαιτεί να αρχίσουμε από τη σύλληψη του όλου της μορφής και όχι από την ανάλυση των μερών του.

Για παράδειγμα,

- ξεχωρίζουμε την κλασική μουσική από μια σύγχρονη λαϊκή, χωρίς να αναλύσουμε τους ήχους,
- η έννοια του κύκλου δε μεταβάλλεται αν επιμηκύνουμε την ακτίνα του.

Η θεωρία αυτή έχει συνεισφέρει σε θεωρίες μάθησης. Διαπιστώνεται ότι ο ανθρώπινος εγκέφαλος έχει την τάση να αντιλαμβάνεται μορφές στην ολότητά τους.

για παράδειγμα, αν και λείπουν κάποια γράμματα από μια λέξη, εντούτοις την αναγνωρίζουμε.

Εν γένει η σχολή αυτή, βασισμένη στη χρήση πειραμάτων,

α. προσανατολίστηκε στη διατύπωση νόμων που αφορούν τις λειτουργίες της αντίληψης και της μνήμης

β. επιχείρησε να διατυπώσει τις αρχές της μάθησης για την αξιοποίηση της δημιουργικής σκέψης και

γ. άσκησε κριτική στην απομνημόνευση.

δ. κατευθύνθηκε στο ζήτημα της επίλυσης προβλημάτων και στην αξιοποίηση του σφάλματος κατά τη μαθησιακή διαδικασία.

Στη θεωρία αυτή, ως γνωστόν, βασίστηκε ο Βέλγος ψυχολόγος και παιδαγωγός Ντεκρολί (Decroly, 1871- 1932) για να προτείνει ότι κατά τη διδασκαλία της ανάγνωσης πρέπει πρώτα να διδάσκεται η λέξη και κατόπιν τα γράμματα που την αποτελούν.

3.4.4. Ο Σ. Φρόντ και η γένεση της Ψυχανάλυσης

Πώς θα μπορούσε ο άνθρωπος να απελευθερωθεί από τις απαγορεύσεις τις οποίες του επιβάλλει ο πολιτισμός και ταυτόχρονα θα έχει τη δύναμη να ορίσει τον εαυτό του ελέγχοντας τις παρορμήσεις του;

Ο Φρόντ έβλεπε ότι ο άνθρωπος είναι διασπασμένος ανάμεσα σε ορμές τις οποίες δε γνωρίζει και σε απαγορεύσεις οι οποίες του επιβάλλονται.

ΤΟ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΦΡΟΥΝΤ

- Ο Φρόντ ήταν πεπεισμένος ότι υπάρχει μια περιοχή στη δομή του ψυχισμού τις οποίες συνήθως δεν έχουμε συνείδηση· πρόκειται για την περιοχή του ασυνειδήτου.
- Σε αυτή θεώρησε ότι θα πρέπει να αναζητηθεί η αφετηρία των προβλημάτων της ψυχικής ζωής.
- Το ασυνείδητο περιέχει σκέψεις τις οποίες έχουμε απομακρύνει από τη συνείδηση, οι οποίες όμως συχνά εμφανίζονται μεταμορφωμένες ή σε μορφή συμβολική στα όνειρά μας. Για παράδειγμα, ένα πρόσωπο σε ένα όνειρο μας μπορεί να συμβολίζει ένα ή περισσότερα άλλα πρόσωπα.

Τα τρία επίπεδα του ψυχισμού

Ο Φρόντ αργότερα στη θεωρία του παρουσιάζει τον ψυχισμό να δομείται σε τρία επίπεδα.

1. Το πρώτο επίπεδο είναι το id (εκείνο). Ποικίλα ένστικτα και ορμέμφυτα ενυπάρχουν σε αυτή την περιοχή, η οποία λειτουργεί σύμφωνα με την αρχή της ηδονής, μας παρωθεί δηλαδή να ενεργούμε κατά τρόπο σύμφωνο με τις επιθυμίες μας.
2. Το δεύτερο επίπεδο είναι το υπερεγώ και σχηματίζεται κατά την επαφή μας με τον πολιτισμό, ενσωματώνει τους γονείς και τις αντιλήψεις τους, τις απαγορεύσεις και τις εντολές των άλλων ανθρώπων που παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή μας. Τη δράση του υπερεγώ συνήθως δεν την έχουμε συνειδητοποιήσει και δεν την ελέγχουμε.
3. Ανάμεσα στις δύο αυτές περιοχές τοποθετείται το τρίτο επίπεδο, το εγώ. Το εγώ λειτουργεί σύμφωνα με την αρχή της πραγματικότητας, επιχειρεί δηλαδή να υπηρετήσει τις επιθυμίες του ατόμου, αλλά κατά έναν ορθολογικό τρόπο και συμβιβάζοντας τες με τις κοινωνικές εντολές τις οποίες περιέχει το υπερεγώ. Το εγώ αποτελεί ένα μηχανισμό άμυνας απέναντι στις πιέσεις του υπερεγώ και του id. Για παράδειγμα, το άτομο απωθεί επιθυμίες που θα του προκαλούσαν σύγκρουση προβάλλει σε άλλους δικά του συναισθήματα· κινείται από αντίδραση προς ένα συναίσθημα: για παράδειγμα, ενώ φθονεί ή μισεί κάποιον, ισχυρίζεται ότι τον αγαπά, μεταθέτει σε άλλο πρόσωπο τα αισθήματά του- μετουσιώνει, δηλαδή μετατρέπει, μια ορμή σε κοινωνικά αποδεκτή πράξη.

Η Ψυχανάλυση είναι και θεωρία και πρακτική.

- Το άτομο, με τη βοήθεια του ψυχαναλυτή του, κατευθύνεται στη γνώση του ασυνειδήτου του.
- Η γνώση την οποία αποκτά το άτομο για τα βαθύτερα αισθήματα, τα ένστικτα, τις επιθυμίες, τα περιστατικά που είχε απωθήσει, θεωρείται ότι του παρέχει τη δυνατότητα να ελέγξει τον εαυτό του το ίδιο και όχι οι ασυνείδητες παρορμήσεις του και οι εντολές των άλλων.